

УДК 376.016:[91:811.161.2'373.21:37.091.64:(084.3/.4+086.43/.44)]-056.263

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГЕОГРАФІЧНИХ ПОНЯТЬ В УЧНІВ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ

Бурлака О.В., вчитель географії, старший вчитель
Хмельницька спеціальна загальноосвітня школа № 33

У статті висвітлено особливості формування географічних понять в учнів із порушеннями слуху. Розкрито сам термін «поняття». Підкреслено важливість використання засобів навчання та спеціального обладнання під час формування географічних понять в учнів із порушеннями слуху. Уточнено етапи формування географічних понять у школярів. Наголошено на важливості збагачення словникового запасу та використання білінгвального засобу навчання у процесі формування географічних понять в учнів із порушеннями слуху.

Ключові слова: етапи формування понять, засоби навчання, поняття, учні з порушеннями слуху.

В статье освещены особенности формирования географических понятий у учащихся с нарушениями слуха. Раскрыт сам термин «понятие». Подчеркнута важность использования средств обучения и специального оборудования при формировании географических понятий у учащихся с нарушениями слуха. Уточнены этапы формирования географических понятий у школьников. Подчеркнута важность обогащения словарного запаса и использования билингвального средства обучения в процессе формирования географических понятий у учащихся с нарушениями слуха.

Ключевые слова: этапы формирования понятий, понятие, средства обучения, ученики с нарушениями слуха.

Burlaka O.V. FEATURES OF FORMATION OF GEOGRAPHICAL CONCEPTS IN STUDENTS WITH HEARING IMPAIRMENT

The article highlights the features of the formation of geographical concepts in students with hearing impairments. Revealed the term “concept” itself. The importance of the use of teaching aids and special equipment in the formation of geographical concepts in students with hearing impairments. Clarified the stages of formation of geographical concepts in schoolchildren. The importance of enriching the vocabulary and the use of bilingual teaching aids in the formation of geographical concepts in students with hearing impairments.

Key words: stages of formation of concepts, concept, learning tools, students with hearing impairments.

Постановка проблеми. Вивчення географії учнями із порушеннями слуху відбувається протягом усього навчального процесу. Географія є одним із основних шкільних предметів, що покликана формувати в учнів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів цілісну систему поглядів на світ, географічну, екологічну, економічну і політичну освіченість та вимагає переосмислення та змін технологічних і методичних підходів до її вивчення.

Головний напрямок, в якому повинна розвиватися методика навчання учнів географії, – це формування в школярів географічних понять. Систему важливих понять, якими згідно з програмою обов'язково повинен володіти учень, складають, по суті, основи наук, а формування їх у школярів є «ядром учебного процесса» [4]. «Главнейшая задача учителя географа – это формирование и систематизация географических понятий» [11, с. 13].

Постановка завдання. Мета – підкреслити важливість використання засобів навчання та спеціального обладнання під час формування географічних понять в учнів із порушеннями слуху.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми формування географічних понять в учнів передбачає, передусім, з'ясування суті самого терміну «поняття».

У літературі сам термін «поняття» означає форму людського мислення, за допомогою якого пізнаються загальні, суттєві ознаки предметів та явищ об'єктивної дійсності. Надаючи великого значення формуванню географічних понять у шкільній освіті, В. Паламарчук так визначає їх сутність: «Поняття має зміст і обсяг: зміст – це сукупність властивостей і відносин реальних речей, а обсяг – множина (клас) предметів, кожен з яких має ознаки даного поняття» [9, с. 78]. У роботі М. Холодної зазначалося, що «поняття – інтелектуальний інструмент, який допомагає впоратися з хаосом емпіричних вражень і організувати їх на рівні розумної картини світу» [16].

Вивчаючи закономірності розумового розвитку учнів, Л. Виготський дійшов висновку, що поняття у школярів з'являються лише у підлітковому віці (11–12 р.) та відповідають 6–7 класам. З якісним та міцним формуванням понять в учнів вчений пов'я-

зував перебудову всієї інтелектуальної діяльності [16].

Географічні поняття у змісті навчального предмета створюють специфічну мову шкільної географії. Знання та володіння цією мовою визначають рівень географічної культури учня. Одне з головних завдань вчителя географії – сформувані якісні поняття про об'єкти та явища природи, які сприятимуть у подальшому глибшому розумінню самого шкільного предмета.

В Україні проблеми формування географічних понять в загальноосвітніх навчальних курсах безпосередньо розглядали С. Гончаренко, М. Криловець, Л. Круглик, О. Надтока, М. Откаленко, В. Паламарчук, О. Плахотнік, О. Пометун, О. Топузов, М. Ярмаченко та інші вчені.

Значний внесок у вирішення цієї проблеми внесли і російські дослідники: Л. Виготський, П. Гальперін, Л. Занков, Е. Кабанова-Меллер, І. Матрусов, Л. Панчешнікова, М. Скаткін.

У спеціальній педагогіці проблема навчання географії учнів з порушеннями психофізичного розвитку висвітлена в дослідженнях низки вчених, зокрема ними: виділено особливості осмислення глухими та слабочуючими школярами загальних та одиничних понять (А. Гозова, Т. Розанова, Л. Тигранова, Ж. Шиф); запропоновано методичну систему корекційно-розвивального навчання географії (В. Суслів та ін.); виявлено особливості застосування диференційованого підходу при перевірці знань за рівнем складності навчального фізико-географічного матеріалу (Н. Тельтєвська та ін.); розкрито специфіку врахування індивідуальних особливостей учнів при формуванні понять (А. Попова та ін.); висвітлено особливості диференціації домашніх завдань (В. Серова та ін.); встановлено специфіку диференціації самостійної роботи учнів (С. Зубов та ін.).

Особливості формування географічних понять в учнів із порушеннями слуху були досліджені у роботах науковців А. Гозової, Т. Розанової, Л. Тигранової, Ж. Шиф, в яких вони стверджували, що у школярів відбувається ототожнення загальних та одиничних понять; руйнування поняття у зв'язку з тим, що воно не підкріплене наочним матеріалом про об'єкт, який вивчається; слабке розуміння даного поняття та уповільнені темпи його формування.

Спираючись на ґрунтовні дослідження вчених, у процесі формування географічних понять в учнів із порушеннями слуху важливо звернути увагу на різноманітні засоби навчання, етапи формування географічних понять та розвиток активного і пасивного словника.

Активізація пізнавальної діяльності в учнів із порушеннями слуху значною мірою залежить від засобів навчання. Засоби навчання – це пристрої і предмети, які використовуються учителем та учнями у навчальному процесі. До них належать:

- технічні засоби навчання (ТЗН). Розраховані на зорове та слухове сприймання учнями навчального матеріалу. До них можна віднести екранні посібники, звукові посібники, екранно-звукові посібники;

- натуральні предмети. Кожний навчальний заклад має предмети з багатьох сфер природи і суспільства, які використовуються у навчальному процесі. До них відносяться: колекції мінералів, муляжі тварин, гербарії, різноманітні сорти деревини, виробы промисловості тощо;

- репродукції. На уроках часто вивчаються об'єкти чи явища природи, які не можна продемонструвати безпосередньо. У таких випадках вчитель використовує зображення, репродукції. До них належать: картини, моделі об'єктів;

- символічні навчальні посібники. Під час уроку вчитель використовує навчальні посібники, які містять у собі певні символи. До цієї групи належать: глобуси, географічні карти, схеми, діаграми тощо. [10, с. 175–178].

Використання різноманітних засобів навчання у навчальному процесі сприяє чіткому усвідомленню нового матеріалу та якісно формує в учнів із порушеннями слуху певні поняття. Застосування на уроках географії карт, атласів, ТЗН, картин, схем, таблиць, глобуса тощо дозволяє вчителю зробити урок не лише цікавим та емоційним, але й створити під час навчального процесу для учнів із порушеннями слуху такі умови, за яких відбуватиметься формування понять, збагачення словникового запасу, розвиток слухового сприймання і зв'язного мовлення та розширення світогляду особистості.

До одного з головних засобів навчання, який використовується у спеціальних загальноосвітніх навчальних закладах, відносять білінгвальний засіб. Усі учні, незалежно від втрати слуху, мають право на двомовність. Наукові дослідження використання білінгвального засобу підтверджують позитивний вплив на школяра двомовного підходу, а саме жестової та словесної мов, який руйнує бар'єр між учнем і навколишнім середовищем та створює комфортні умови для існування [3, с. 184–187].

Обов'язковою умовою якісного формування географічних понять в учнів із порушеннями слуху є вірно організовані вчителем етапи роботи. Весь процес формування нових понять можна умовно поділити на такі етапи:

Перший етап, на якому учень отримує головну загальну інформацію про об'єкт чи явище природи. Наприклад, про материк: про його площу, кількість населення, тваринний та рослинний світ, корисні копалини, водні ресурси тощо. Початковий етап повинен забезпечити учня не лише загальною інформацією, словниковим запасом, але і викликати інтерес у школярів із порушеннями слуху до подальшого вивчення цієї теми.

Другий етап спрямований на ґрунтовне дослідження усіх вищезазначених компонентів та встановлення взаємозв'язку між цими компонентами, що сприяє у подальшому формуванню в учнів із порушеннями слуху цілісного поняття про материк.

Третій етап – використання сформованих понять у практичній діяльності.

Методика роботи на кожному етапі може бути різноманітною.

I етап: коротка загальна інформація про об'єкт чи явище природи дає сам вчитель. Учні, які мають початкові знання по темі, можуть доповнити вчителя. Формується словник школярів, якій буде пов'язаний з новим поняттям та сприятиме кращому розумінню даного поняття. Закінчується перший етап постановкою проблемних питань, які вимагають від школярів відповіді та допомагають вчителю визначити рівень сформованості поняття в учнів із порушеннями слуху. Наприклад, при вивченні теми «Води суходолу» можуть бути такі питання: «Які води суходолу вам відомі?», «Яка

вода в річках, озерах, болотах?», «Де використовує людина воду?». Постановка подібних питань стимулює інтерес до вивчення шкільного предмета та сприяє кращому усвідомленню вивченого поняття. Не менш важливою на першому етапі формування географічних понять є словникова робота. З'ясування нового поняття за допомогою словникової роботи та виконання різних вправ на закріплення даного поняття полегшує учням усвідомлення самого поняття. Під час закріплення теми «Води суходолу» вчитель може запропонувати таке завдання (рис. 1).

II етап: продовження формування в учнів із порушеннями слуху географічних понять шляхом якісного їх усвідомлення. На цьому етапі доречно збільшити кількість різноманітних завдань, які сприятимуть якіснішому розумінню поняття та правильному застосуванню його у практичній діяльності учнями. Закріплення вчитель здійснює за допомогою таблиць, схем, тестових завдань, контурної карти тощо. Успішне виконання школярами завдань допоможе ліквідувати прогалини у знаннях та підготує їх до самостійної, контрольної чи практичної роботи. Наприклад, на закріплення теми «Євразія» вчитель може запропонувати таке завдання:

Використовуючи атлас, позначте на контурній карті світу найбільші держави, корисні копалини, річки, озера та гори Євразії.

Позначити це. Рис. 2. Сторінка контурної карти «З» (рис. 2).

Посідняйте слово з його малюнком

болото

озеро

річка

льодовики

підземні води

багаторічна мерзлота

штучні водойми

Рис. 1.

III етап – практичне застосування нових понять. На цьому етапі школярі можуть оперувати вивченим поняттям під час самостійних робіт або вільно його застосовувати у різних життєвих ситуаціях. Цей етап є найскладнішим для дітей із порушеннями слуху та вимагає від них глибоких знань зі шкільної географії, чіткого розуміння самого поняття, великого словникового запасу та практичних навичок із застосування набутих понять у різних життєвих ситуаціях. На цьому етапі вчитель ставить проблемні завдання на засвоєння нових понять про об'єкти чи явища природи. В основі завдань даної групи лежать протиріччя, які повинні пояснити самі учні із порушеннями слуху за допомогою отриманих на попередніх уроках знань, умінь та навичок. Прикладом є таке завдання під час засвоєння теми «Тваринний світ Африки».

Перед виконанням завдання вчитель перераховує тваринний світ Африки: жираф, черепаха, шимпанзе, шакал, слон, окапі, змія, папуга жако, зебра, лев, страус, верблюд та ставить перед учнями проблемне завдання:

Постановка вчителем проблемного запитання: «На скільки груп можна поділити всіх перерахованих тварин Африки (на три групи)».

До першої групи учні мають віднести окапі, шимпанзе, папугу жако (тварин, які живуть у тропічних лісах).

До другої – слона, жирафу, зебру, лева, страуса (тварин, які живуть у саванах).

До третьої – верблюда, черепаха, ящірку, змію, шакала (тварин, які живуть у пустелях).

Після виконання проблемного завдання учнями із порушеннями слуху, вчитель ставить перед школярами запитання: «Чому ви поділили тварин на три групи?».

Висновки. Таким чином, завдання на застосування учнями нових понять сприяють кращому та якіснішому розумінню школярами нового географічного поняття та здатності застосувати свої знання у різних практичних ситуаціях.

Отже, формування географічних понять відбувається за допомогою різноманітних засобів навчання на різних етапах роботи і сприяє усвідомленню, якісному формуванню та правильному застосуванню вивчених понять як на самостійних роботах, так і при вирішенні різних життєвих ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адамюк Н.Б. Основні положення двомовного навчання нечуючих осіб в Україні / Н.Б. Адамюк // Жестова мова й сучасність: зб. наук. праць. – 2012 – Вип. 7. – С. 43–48. – К.: О.Т. Ростунов.
2. Бурлака О.В. Використання технічних засобів навчання на уроках географії в школах для дітей з порушеннями слуху / О.В. Бурлака // Освіта осіб з осо-

Рис. 1.

близкими потребами: шляхи розбудови: зб. наук. Праць: Вип. 9. – К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. – С. 19–26.

3. Дитина зі світу тиші / уклад.: Н.А. Зборовська та ін.; за ред. С.В. Кульбіді. – К.: «СПКТЬ УТОГ», 2011. – 328 с.

4. Данилов М.А. Процесс обучения в советской школе / М.А. Данилов. – М.: Учпедгиз, 1960.

5. Картель Л.М. Використання малюнка в навчанні географії / Л.М. Картель. – К.: Радянська школа, 1990. – 96 с.

6. Корнєєв В.П. Технології в навчанні географії / В.П. Корнєєв. – Харків: Вид. група «Основа», 2004. – 112 с.

7. А.Е. Бибики Методика обучения географии в средней школе / А.Е. Бибики. – М.: Просвещение, 1968 г.

8. Откаленко М.П. Методика роботи з картою на уроках географії / М.П. Откаленко. – К.: Радянська школа, 1966. – 140 с.

9. Паламарчук В.Ф. Як виростити інтелектуала / В.Ф. Паламарчук. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 152 с.

10. Галузник В.М. Педагогіка: [навчальний посібник] / [В.М. Галузник, М.І. Сметанський, В.І. Шахов]. – Вінниця: «Книга – Вега», 2003. – 416 с.

11. Студенцов Н.Н. Урок в школі / Н.Н. Студенцов. – М.: Учпедгиз, 1961. – С.13.

12. Никитина М.И. Сурдопедагогика / М.И. Никитиной. – М.: Просвещение, 1989. – 384 с.

13. Терно С.О. Умови формування наукових понять у учнів на уроках історії / С.О. Терно // Історія в школі. – 2000. – № 1. – С. 9–12.

14. Корнєєв В.П. Урок географії. Від класики – до сучасних технологій / В.П. Корнєєв. – Харків: Вид. група «Основа», 2006. – 176 с.

15. Корнєєв В.П. Урок географії. Від класики – до сучасних технологій / В.П. Корнєєв. – Харків: Вид. група «Основа», 2006. – 176 с.

16. Холодная М.А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования / М.А. Холодная. – Санкт-Петербург, 2002. – 249 с.

17. Шипович Є.Й. Методика навчання географії / Є.Й. Шипович. – К.: Вища школа, 1988. – 182 с.